

”STATSBONDEN” —

TVÅ DISKUSSIONSINLÄGG

INSIKTEN om nödvändigheten i vårt land av en jordbruksreglering har numera blivit så gott som allas egendom. Först som ett radikalt socialpolitiskt ingrepp till förmån för landsbygden, när denna under den värsta krisen hotades av utarmning, och därefter som en hävstång att i möjligaste mån lyfta jordbruksbefolkningen till en med övriga samhällsklasser jämbördig nivå har jordbruks-hjälpen i alla dess vittutgrenade former oomtvistligt tillhört det allra betydelsefullaste, som under detta årtionde utträttats inom svensk politik.

Jordbrukets framtid har under regleringsdebatterna sällan berörts. Det är förklarligt att dagens bekymmer fått undanskymma morgondagens. Sedan förhållandena numera någorlunda stabiliserats är tiden likväl inne att låta jordbruksdebatten föras på något längre sikt och med utblick mot framtiden. Under sommarens mycket uppmärksammade meningsutbyte från talarstolarna mellan hrr Domö och Bramstorp ställdes också i högre grad än tidigare vissa allmänna principer under debatt. Problemställningen gällde dels statsbonde eller icke, dels den makt som jordbrukarnas ekonomiska organisationer skäligen och lämpligen kunde tillerkännas.

Jordbruksregleringens och därmed också jordbruksnäringens framtida utveckling skall här nedan belysas i två inlägg. Det första göres av godsägaren *Gösta Liedberg*, som bekant ledamot av andra kammaren och verksam i flera av jordbrukarnas organisationer, och det andra av den norska bondehövdingen, f. statsrådet *Johan E. Mellbye*, under många år formann i Norges Bondelag och norska bondepartiets ledare i stortinget i 9 år. Hr Liedbergs inlägg är ett utdrag ur ett föredrag, som han höll i somras vid ett enskilt sammanträde; hr Mellbyes synpunkter äro hämtade från ett specialreferat av hans föredrag »Organisasjonens stilling i samfund och stat» vid Nordens Bondeorganisationers Centralråds möte i Stockholm i september.

Godsägare Liedberg säger bl. a.: »— — — Statsmakternas möj-

lighet att genom näringspolitiska åtgärder positivt kunna påverka konjunkturförloppet torde praktiskt taget inskränka sig till den del därav, som hänför sig till det interna varuutbytet: egen produktion för egen konsumtion och vice versa, samt att påverka det allmänna konjunkturläget, genom att sörja för att en del av näringslivet icke står i alldeles direkt och omedelbart beroende av det internationella konjunkturlägets variationer. Det är härvidlag inte av avgörande betydelse, om vårt jordbruk sysselsätter hälften, såsom ganska nyligen, eller tredjedelen, som nu, av vår befolkning, eller om vi ganska raskt marschera mot kanske c:a 25 %. Det avgörande torde vara näringsgruppens absoluta storlek vis-à-vis sysselsatt folk och den stabiliseringsfaktor, som det alltid måste utgöra för ett land att en betydande del av landets arbetskraft under alla förhållanden, tämligen oberoende av internationell konjunktur, har en fast och stadig arbetsuppgift av för hela folkhushållet nyttigt slag. Krigsberedskapsmomentet kan i detta sammanhang förbigås huru viktigt det än är.

Den återverkan detta har på ett lands näringsliv i övrigt besannas av det gamla kända förhållandet, att alla allvarliga kriser varit förbundna med och i de flesta fall haft sin upprinnelse i agrarkriser.

Det är givet, att man inte köper en dylik stabiliseringsfaktor för ingenting. Man kan, för att använda ett gammalt danskt ordstäv, inte 'ta munnen full av mjöl och blåsa på en gång'. Man kan inte stabilisera jordbruket och samtidigt begära livsmedelspriser i nivå med de delar av världen, där jordbruket antingen ej bär sig eller ej förmår skänka sina utöware en efter vår måttstock skälig levnadsstandard.

För så vitt man accepterar dessa utgångspunkter, återstår likväl den först uppställda frågan: behöva vi verkligen en speciell jordbruksreglering?

Det förefaller mig, att läget nu och för den framtid man tror sig kunna överskåda leder till en slutsats av axiomatisk natur: att vår jordbruksnärings tryggande endast är möjligt genom att gränserna spärras, d. v. s. de eventuella importkvantiteterna regleras. Och då ligger det i sakens natur, att detta drager med sig åtgärder från det allmännas sida, både för att åstadkomma den önskade effekten åt jordbruket och för att hålla det åstadkomna skyddet inom de gränser, som den allmänna prisnivån och köpkraften böra utstaka.

Därmed äro vi framme vid den första slutsatsen: En jordbruksreglering är för våra förhållanden nödvändig, och följaktligen en speciell jordbrukspolitik också.

Som bekant ha vi kommit dit där vi nu stå först så småningom. Man började med trevande, osäkra steg, som närmast togo sikte på rena tillfällighetsåtgärder, och där det föreföll riktigast att ej åstadkomma större ingrepp än att man snarast och lättast möjligt kunde återgå till s. k. normala förhållanden. Efterhand klarnade uppfattningen om nödvändigheten av ett systematiskt stöd på längre sikt samtidigt som de parlamentariska möjligheterna här för tillkommo.

Det allmänt utmärkande för det nuvarande svenska jordbruksstödet är dess strävan att lita till generellt verkande åtgärder. Danmark har delvis slagit in på rent individuella, svinkort etc. Mellan dessa båda system öppnar sig en avgrund. Det ena möjliggör i och för sig en vidsträckt personlig rörelsefrihet med hänsyn till den personliga duglighetens och arbetsamhetens utvecklingsmöjligheter. Det andra, utvecklat till någon högre grad av effektivitet med hänsyn till den avsedda effekten å prisnivån, måste omöjliggöra och förkväva det personliga initiativet.

Det svenska jordbrukets ungefärliga produktionskapacitet står i ett ovanligt lyckligt förhållande till vårt normala konsumtionsbehov: de täcka varandra i stort sett, vår export når väl knappast upp till vår sammanlagda import i fodermedel och animalier, särskilt margarinets råämnen. Med andra ord, vår självförsörjningsförmåga ligger i underkant, vilket är ett glädjande moment med hänsyn till jordbrukets dåliga exportmöjligheter och samtidiga behov av utvecklingsutrymme.

Problemet, huruvida vår export av särskilt animalier detta oaktat är lämplig och berättigad, är ett kapitel för sig. Det ensidiga fördomandet tar knappast hänsyn till alla inverkan omständigheter. Jag tror att det för lantbruket viktigaste ligger däri, att smöret, vårt jordbruks viktigaste produkt, faktiskt har en stor marknad, margarinets, som vid behov kan eller måste erövrast. Den saken blir aktuell omedelbart om man stryper exporten! Men man bör också betänka sig mer än en gång, innan man stryper den internationella handel som trots alla svårigheter förmått leva kvar.

De generellt verkande åtgärderna äro främst de gamla vanliga: tullar och importavgifter, kompletterade med motsvarande acciser. Dessa avgifter verka ju dels importhämmande, dels prispfördyrande

och tjäna därvid två ändamål — eller två sidor av egentligen samma sak —, nämligen dels att åstadkomma ett visst prisläge, dels att favorisera den inhemska produktionen.

Men därjämte ha gränserna måst spärras. Man har importförbud — utom mot licens — för en del viktiga förnödenheter: socker, smör, fläsk, och importförbudsfullmakt för det mesta i övrigt. Härtill kommer inmalningstvång för t. ex. vete och havre till gryn.

Alla dessa åtgärder beröra huvudsakligen vår import: omöjliggöra, försvåra eller fördyra denna.

Vi ha emellertid en annan grupp av likaså generellt verkande åtgärder, som närmast kunna karakteriseras såsom prisutjämnings-, clearingåtgärder. Hit hör mjölkavgiften först och främst, slaktdjursavgift, och till samma ändamål användes en stor del av importavgifterna och acciserna.

Från att från första början närmast ha varit avsedda att minska spänningen och därmed den pristryckande konkurrensen rent lokalt mellan produktmjölk och konsumtionsmjölk, såsom fallet var med den första lokala mjölkavgiften, ha mjölkavgiften och slaktdjursavgiften fått övertaga den vidgade uppgiften att åstadkomma en väsentlig del av de penningmedel som erfordras för att hålla den del av produktionen skadeslös, som till uppehållande av den åsyftade prisnivån måste undanskaffas från den goda marknaden och säljas på den dåliga. Man kan beskriva saken så, att den ene producenten får lämna en del av sitt överpris ifrån sig för att via regleringsapparaten överlämnas till den andre producenten för att fylla ut hans underpris. Då emellertid alla producenter ej frivilligt kunde förmås till detta, har statligt tvång, efter vissa regler, införts. Därmed har ju ej kunnat undvikas, att clearingavgifterna även få karaktär av skatt.

Det är nog mjölkregleringen, som mest bekymrar dem, som befara en utveckling av jordbruksregleringen i en sådan riktning, att förfarandet blir krångligare och krångligare och kräver fler och fler reglerande ingrepp från statens sida för att till slut insnöra såväl produktion som distribution i en olidlig statlig tvångströja. Jag vill inte bestrida möjligheterna till att på andra vägar nå resultat. Men man må inte inbilla sig att ett visst pris kan uppnås utan att konsumenterna få betala sin tribut, och det torde inte vara huvudsaken om pengarna tagas ut på den ena eller den andra skattevägen. Men en huvudsak är och förblir, att den enskildes frihet att utnyttja sin arbetskraft och sin förmåga ej må beskäras.

Det är ett vanligt talesätt inom de ekonomiska lantmannasammanslutningar, som redan bära upp en viss del av regleringarna, att dessa måste växa sig starka nog att bära upp saken även om statens stöd skulle svika. Som sporre till förnyade inbördes ansträngningar är det verksamt. Men det ligger därutöver en känsla bakom, en känsla som inte endast bottnar i misstron mot riksdagens jordbruksvänlighet i det långa loppet, utan också uti en sund instinkt att söka åter stå på egna ben. Den känslan växer sig starkare, ju fler gånger lantmännen få uppleva, att ett statligt uppehållet minimipris får återbetalas i form av ett undanhållet världsmarknadspris — såsom beträffande vetet i vintras.

Det betänkliga i statsstödet, sådant det hittills utformats och tillämpats, ligger efter min uppfattning inte i att vissa tvångsåtgärder genomförts, d. v. s. att en del producenter måst delta med eller mot sin vilja, inte heller i systemets något invecklade karaktär; de förutsättningar som äro för handen torde helt enkelt inte möjliggöra något alldeles enkelt system. Det betänkliga ligger däri, att strävandena att uppehålla en viss prisnivå lett till att producenterna i viss utsträckning — lyckligtvis ej fullt — tappat ansvaret för produktionens anpassning efter behov och efterfrågan. Beträffande mjölk och smör är överproduktionsgränsen visserligen avlägsen, så länge vi äta mellan 50 och 60 tusen ton margarin, men beträffande vete och råg minnas vi hur det blev för några år sedan och beträffande kött och fläsk ha vi ännu färskare erfarenheter.

Två möjligheter stå öppna. Antingen fasta, relativt garanterade priser, som av all erfarenhet att döma då också ha en stark tendens att ligga i underkant — naturlig med hänsyn till garantens = statens risker vid överproduktion. Priset för den sortens stöd blir också tämligen förklarligt garantens förbehåll gentemot för höga priser. Näringen hålles flytande men får aldrig utnyttja någon boom.

Den andra möjligheten innebär en viss återgång till friare spel mellan tillgång och efterfrågan. Statens uppgift inskränkes i stort sett till gränsskydd, d. v. s. till garanti för att den åsyftade prisnivån icke saboteras genom import, medan produktionen själv får söka undvika inhemsk överproduktion, resp. själv undanskaffa tyngande överskott, och i ökad utsträckning bära följderna av eller njuta frukterna av dålig eller god marknadsvård.

Jag tror obetingat på den senare linjen. En fri näring kan en-

dast fortleva om den själv har att bära en väsentlig del av ansvaret för sin välfärd. Den som däremot ej vill taga några risker, ej bära något ansvar för produktionens ändamålsenliga inriktning kan ej göra anspråk på att anses fullmyndig och skickad att taga vård om sig själv. — Detta sagt utan klander mot vad som har skett under säregna och oprövade förhållanden. —

Om man nu accepterar det sista resonemanget — ligger det då så enkelt till, att där staten släpper där behöver intet annat träda till, där får de ekonomiska krafternas fria spel sätta igång på nytt? Nej, det ligger nog inte så enkelt till. Näringens egenart: dess ofantliga antal företagare, dess omöjlighet att kartellisera, dess fundamentala svårighet att reglera sin produktion på samma sätt som industrien i gemen har möjlighet till: att köra eller stå still, kräver en ersättare för de krafter, som industrien rent organisatoriskt kan av egen kraft åstadkomma.

Den ersättaren heter Lantbrukarnas ekonomiska föreningar, lantmannakooperationen. Det torde bli ofrånkomligt att skänka dessa större befogenheter inom ramen av de allmänna direktiv som måste uppställas mot maktmissbruk; det torde bli ofrånkomligt att understödja denna deras ekonomiska samverkan mellan ett otal privatekonomiskt fristående företagare medelst vissa bestämmelser från en kvalificerad majoritet gentmot en minoritet. Bestämmelsernas omfattning torde lämpligen kunna anges sålunda, att viss delaktighet — erläggande av clearingavgifter och dyligt — måste kunna påfordras, i den mån de betingas av nödiga åtgärder till generellt gagn för prisbildningen för en viss produktionsgren. Detta är ej liktydigt med organisationstvång.

Kommer man därmed fri från beroendet av statsmakterna, av politik och politiska kastvindar? Nej, givetvis ej. Men en utveckling enligt dessa linjer förutsätter å ena sidan minskat statsinflytande beträffande regleringens handhavande, å andra sidan ökat inflytande och ökade befogenheter för lantmannens egna organ jämsides med ökat självansvar för resultatet.

Det här är lättare att säga än att utföra. Det ligger nära till hands, att statsförmynderiet förbytes i en lika stel föreningsbyråkrati, men möjligheterna att nå en så fri anpassning som överhuvud är möjlig finnas på den senare vägen, icke på den förra. Och jag tror, att vi måste inrikta oss på att utforma lösningen av den ekvation som detta problem uppställer. Därpå beror, om föreningsbonden skall bli statsbonde eller fri man.

Därpå beror också, om modernnäringens intresse i ökad eller minskad utsträckning skall bliva ett dagspolitiskt stridsämne och bytesobjekt. Helt ställt utanför politiken blir det inte i brådskan — — —.»

* * *

Hr Mellbye yttrade i sitt föredrag i själva det principiella huvudspörsmålet:

»När det gjelder organisering av omsetning av landbruksvarer, er vi i den senere tid kommet inn på helt nye veier, og vi kan nu dele op salgsorganisasjonene i landbruket efter forskjellige prinsipper:

- 1) de frie salgsorganisasjoner. La mig her nevne det store arbeide, som i forskjellige land er utført av jordbrukets samvirkeorganisasjoner på de forskjellige områden. Vi kan tenke på hvad dette arbeide har betydd for opbygningen av det danske husdyrbruk og på hvad det finske Pellervo, stiftet av den store foregangsmann *Hannes Gebhard*, har utrettet i det finske jordbruk;
- 2) de organisasjoner som er bygget op på grunnlag av lov, f. eks. ved hjelp av et avgiftssystem eller ved hjelp av en bestemmelse om at minoritet skal bøie sig for majoritet. Dette siste er jo efter forbillede fra England, hvor tanken først blev tatt op i Marketing Act. Vi har disse salgsorganisasjoner i Norge for melk og flesk;
- 3) den tredje type er de organisasjoner som simpelthen er bygget op ved tvang. Typen er godt kjent i Tyskland, idet der jo der finnes flere lover som påbyr organisasjon av bestemte grupper. Under denne gruppe kan vi også nevne monopolene.

Vi ser her at vi for de rene omsetningsorganisasjoner kan få en lignende opgruppering som for bondeorganisasjonene, nemlig enten de frie eller de som er organisert ved tvang. I Norges Bondelag hevder vi at bondeorganisasjonene og også salgsorganisasjonene skal være selvstyrte, og at der må finnes en form for et helstøpt organisasjonsapparat som bringer disse sammen. Det heter således i resolusjonen fra vårt landsmøte på Namsos:

'Norges Bondelag vil protestere mot de forsøk som blir gjort på

etter hvert å legge jordbrukets salgsorganisasjoner inn under staten eller andre organisasjoners ledelse.

Likesom industriarbeidernes selvstyre i *sine* organisasjoner respekteres av statsmaktene, krever vi at jordbrukerne selv har råderetten over de salgsorganisasjoner *de* har skapt og opprettholder. Jordbrukets organisasjoner skal være frie, uavhengige og selvstyrte institusjoner.

Det er Norges Bondelag som gjennom 40 år har modnet jordbrukerne til å danne økonomiske sammenslutninger; det er Norges Bondelag som har den posisjon og de organer som skal til for å beholde det som er vunnet på dette område, og gi det en sund vekst.

Gjennom Norges Bondelag og med dette som kjerne istandbringes et fast samarbeide mellom alle produsentorganisasjoner i jordbruket.

Selvsagt tok vi i sin tid med glede imot statens hjelp til ved lov å støtte op under organisasjonene, men vi betrakter det som en hjelp til selvhjelp, slik at vi beholder vår selvstendighet og selvbestemmelsesrett. Det er derfor et ytterst interessant og aktuelt emne hos oss hvor langt vi skal gå på denne lovlinje for ikke å gå over grensen, slik at vi blir en avmechtig underavdeling under staten. Det er jo nemlig nu ikke fritt for det hos oss, at det er en sterk tendens til ved hver anledning og i hvert tilfelle å be om statens støtte og statens innblanding. Og avstanden behøver da ikke å være så lang til den rene statssocialisme. Det ser nesten ut som at det er en slags tyngdelov, som trekker i retning av statsadministrering. Vi har således et forslag til en ny trustlov, som er meget betenkelig i den henseende. Vi gjør da rett i å legge oss på hjerte den gamle kloke statsminister *Baldwins* avskjedsord til den brittiske ungdom, hvor han bl. a. sa: 'Den gamle doktrinen om kongens guddommelige rett er forsvunnet, og vi har ikke en tanke på i dets sted å stille en ny doktrin om statens guddommelige rett, ti ingen stat er verdig ett fritt menneskes tilbedelse'. Det var i den tale hvori han så sterkt la de unge på hjerte, at hver og en av dem hadde sin del av ansvaret for hvordan fedrelandet blev styrt og stelt.

Når vi således avviser statens direkte innblanding i disse våre frie organisasjoners og samvirkeorganisasjoners styre og stell, så er vi på den annen side villige til å stille dem under statens og samfundets kontroll.

Vi forlanger da kun at andre næringers og klassers organisa-

sjoner behandles på samme måte, at således industriens mektige fagorganisasjoner også kommer under samme offentlige kontroll. — — — —

Og så skal vi selvsagt følge våre egne organisasjoners arbeidsmåte med våken oppmerksomhet, således at der er ytringsfrihet og plass for rimelig kritikk. Organisasjonene må selv være våkne overfor sine medlemmers ønsker.

Det emne jeg her har behandlet, er etter min mening meget viktig å få drøftet nærmere i alle detaljer for landbrukets folk. Vi er kommet inn i en tidsperiode da næringspolitikken er blitt mere og mere et spill mellem næringsorganisasjoners og kapitalistiske organisasjoners — trusters og kartellers — krefter, og hvor kapitalorganisasjonene og arbeiderorganisasjonene er de sterkeste, mens landbrukets, bøndernes organisasjoner nu som før er relativt meget svake. Disse søker derfor statens støtte, og kan derved på en måte ytterligere svekke sig — under visse forutsetninger. — — — —»

* * *

Vi åtnöja oss med blott fästa uppmärksamheten på den stora överensstämmelsen i principåskådningen mellan inläggen från dessa jordbruksrepresentanter från olika sidor om Kölen. Ingendera ifrågasätter en avveckling av jordbruksstödet, så länge de yttre och inre betingelserna för jordbruksnäringen påkalla allmänna hjälpåtgärder. Och bägge finna det påkallat att inrikta den nödiga hjälpen på sådana åtgärder, som lätta på statens tvångsmakt och i stället inom skäligen gränser ge jordbrukarnas ekonomiska sammanslutningar större befogenheter och större handlingsfrihet, till stärkandet av jordbrukarklassens nedärvda självansvar. Att nå dithän är säkerligen ingen kort, kanske icke heller någon lätt process. Men det är ett mål, som man ej utan trängande skäl bör få släppa ur sikte. Regeringen sitter i första hand inne med möjligheterna att inlänka utvecklingen i rätt riktning, i vart fall att förhindra en kurs, som faktiskt skulle kunna göra jordbruket till det första statssocialistiska experimentalområdet.